

SZÉCHENYI 2020

TOP-5.3.1-16-FE1-2017-00004

A helyi identitás és kohézió erősítése Enying térségében

Helytörténeti tanulmányok

Készült: 2019. március

Készítette: Magyar Műemléki Topográfia Nonprofit Kft.

Töredékek Enying múltjából

Enying az aránylag keskeny és hosszú háton fekszik, mely Balatonaligától a Sió és a Kabóka (Csíkgát-patak) egyesüléséig húzódik. E hátat földrajztudományunk Enyingi hátnak nevezi. Délnyugat felé igen határozottan felismerhető északnyugat—délkelet irányú vetősík választja el a Siófok—Balatonszabadi süllyedékterülettől. Északkeleti oldalát pedig egy északkelet—délnyugat irányú vetődé s határolja el a Kabóka völgyétől. E hát 40—50 méter relatív magasságú, és délkelet felől északnyugati irányban magasodik. A Balaton-árok peremén, már a helység határán kívül meredeken szakadnak le területünk fekéjét (alsó földréteg) alkotó pliocén rétegek. Minden oldalról viszonylag jóval alacsonyabb fiatal süllyedékterülettel, illetve kimélyített folyóvölgyekkel érintkezik.

Általános tengerszint feletti magassága 150—160 méter között váltakozik, de a Balaton partja közelében 171 méterre emelkedik, délkeleten — Páta, Kiskustyánpuszta vonalától délre — 120—140 méterre csökken, de a 103—104 méterre kimélyített Sió- és Kabóka-völgy e felől még így is jelentős magasságú fennsík benyomását kelti. A hát felszínének alapját pleisztocén üledékek alkotják, amelyekre folyóvízi hordalék és délkelet felé egyre vastagodó lösztakaró települt. A pliocén homokos, agyagos rétegek — mivel a hát féloldalasan északnyugat felé emelkedett ki — a Balaton partja közelében került a nagyobb tengerszint feletti magasságba, és a néhány méter vastag folyóvízi hordalék alatt vagy közvetlenül a felszínen található. Délkelet felé fokozatosan mélyebbre kerültek a pleisztocén üledékek, és a Sió—Kabóka (Csíkgát) összefolyásánál már alig emelkednek az alluvium fölé. A lösztakaró a délkeleti oldalon 8—10 méter, sőt, ennél nagyobb vastagságot is eléri.

A pliocén kor végén vagy az ópleisztocén korban e terület még a környezeténél mélyebb helyzetű volt, tehát a helyén széles völgy húzódott. Ebben a völgyben jelentős folyóvízi erózió és akkumuláció ment végbe. A kavicsanyag a hát szélei felé fokozatosan kivékonyodik, tehát mederszelvényt mutat. Ez a kavics mogyorónyi, diónyi darabokból áll, helyenként folyóvízi homokkal változik. A kavicsok erősen mállottak, mészkérgesedtek. A meder korát Lóczy Lajos az ópleisztocénba helyezi. A hát alacsonyabb részeit, lejtőit a lösz alatt finomabb folyóvízi hordalék fedi. Ebből már nem került kavics a felszínre. Ennek anyaga aprókavicsos homok, az alsó kavicsnál

fiatalabb középleisztocén korú lerakódás. Ez a magasabb részeken már nem mutatható ki. A hát kiemelkedése azóta is tart, még napjainkban is megfigyelhető. A terület északnyugati részein a löszlerakódás már az új pleisztocén előtt megkezdődhetett. A délkeleti lejtőkön utolsó jégkorszaki lösz képződött nagyobb vastagságban. A terület hát jellege részben az ópleisztocén óta folyamatban lévő kiemelkedés, részben pedig a Balaton-árok újpleisztocén lesüllyedése és a Sió, illetve a Kabóka völgyének postglaciális kimélyülése révén formálódott ki.

A völgykialakulás kedvező feltételei két helyen, Enyingtől és Balatonbozsoktól nyugatra voltak meg. Az Enyingtől hátraharapódzó száraz völgy a Kustvánhegy (157 m) lösszel vastagon fedett északkeleti lejtőjét szabdalta fel.

A Kabókavölgyben folyó patakot Enyingig Kabókának, Enyingtől délre Csíkgátnak nevezik. A patak 26,5 km hosszú, eredeténél a patak abszolút magasság a tengerszint felett 172 m, torkolatánál pedig 101 méter, abszolút esése tehát 71 m. 1940-ben a patakot szabályozták.

A helység nevét IV. Béla korában Enyg 1345-ben Enygh, 1462-ben Enneg, a XV. század végén rendszerint Enyng vagy Enyungh, de 1488-ban Enyeg alakban írták, 1635-ben Enyengh, 1648-ban Enengh, 1696-ban Eningh az írás módja, de előfordul az Enigh alak is. A 18. században állandósult az Enying vagy Enyingh alak, de még 1863-ban is írták Enyéng - nek. A név az ómagyar személynévből keletkezett, amely 1250-től Enig alakban írásban is előfordul. Az alapjául szolgáló személynév előzményeit némelyek az ónémet Ening személynévben, mások pedig az ófrancia Enygeus személynévben keresik.

Enying legrégebb írásbeli említése IV. Bélának egy évszám szerint nem keltezett oklevelében található, mely a Pannonhalmi Apátság javainak összeírását tartalmazza. Eszerint Enying prédiumon van az apátságnak 2 háznépnyi (mansio) lovas jobbágy a és 8 háznépnyi szántóvetője (arator). A négy ekealjányi szántó, rét és nádas közös a faluval. A prédiom a 12. században olyan helységet jelentett, melyben szolgák dolgoztak. Ez azonban az oklevél kelte korában már nem fedi a teljes valóságot, minthogy az apátság ottani alárendeltjeinek egy része lovas jobbágy. A „jobbágy” név „előkelő” jelentését nem felejtették el. A lovas jobbágyok nemcsak kíséretet, hanem fegyveres szolgálatot is adtak uruknak, és a szolgáló népek legelőkelőbbjei voltak.

Másrészt az apátság szolgálattevői prédiumon éltek ugyan, de szántójuk, rétjük, nádasuk közös volt a „falu” - val (villa), ami szabadabb szervezetet jelentett.

Ekkor Enyingen az apátság emberein kívül más szabad emberek is éltek. A 14. században a falu több kisebb nemes ember közös birtoka. Közülük Török Ambrus egymás után többek birtokrészét megszerezte, de 1489-ben már egész Enyinget sajátjának mondhatta. Ez nem ment könnyen, így az Enyinggel már akkor összefüggő Pátapusztát csak zálogban bírta, és ezt 1477-ben kénytelen volt Batthyány Boldizsárnak visszaadni.

Ekkor már elég jelentékeny helység, melynek jobbágysai 1488-ban 18 Ft királyi adót fizettek. Ez talán azt jelenti, hogy 18 egész jobbágytelekből állt, ami akkor népes helységet jelentett. Török Ambrus összes Veszprém megyei birtokán élő jobbágyok 1495-ben 24 Ft adót fizettek. Az enyingi birtokszerzés a Török család későbbi roppant vagyonának a csírája volt. 1410 táján Török János a Gersei Pető család pölöskei várának várnagya. Török Ambrus Mátyás királynak kedves embere volt, Sopron megyei főispán, majd Szörényi bán lett, és adományul kapta Szigetvárt. Egyik fia, Török Imre már Enyingi Töröknek nevezte magát, és belgrádi (nándorfehérvári) bán volt. Elesett Belgrád 1521-i bevételénél. Alkalmasint ő építette Enyingen azt a megerősített kúriát, melyet néha erődítménynek, váracskának (fortalitium, castellum) neveztek, és amely egy 1527. évi adat szerint kőből épült. Török Imre fia, Bálint, 1521-ben elhagyta Belgrádot, ezért jószágait elkobozták. Később birtokai egy részét (Enying kivételével) visszakapta, igazi nagy birtokait, köztük Debrecent és Vajdahunyadot azonban 1526 és 1541 között szerezte, hol Ferdinánd, hol Zápolyai János király pártjára állva, és mindkét királytól nagy adományokat szerezve. Enyinget azonban még II. Lajos Batthyány Ferencnek adományozta. Az adományozás ellen Héderváry Ferenc 1527-ben tiltakozott, azt sajátjának állítván, sőt, azt zálogba is adta Kolowrathi Kossack Jánosnak és feleségének, Csáky Annának, 3000 aranyforint kölcsön biztosítása fejében. Sőt, igényt tartott a helységre Bekény Benedekné Dóczy Anna is, aki az ellen tiltakozott, hogy enyingi várnagya, Lázár deák a várat és az uradalmat kiadta kezéből. Hozzájárulását kikényszerítettnek állította. Ők azonban igényeiket nem tudták érvényesíteni. Ferdinánd király 1541-ben elismerte, hogy a zavaros időkben az enyingi erődítmény és az uradalom „hűtlenek” azaz a királlyal szembenállók kezére került, sőt II. Lajos adományt a sem volt bizonyítható, mert új adományként (nova donatio) adta Batthyány Ferenc királyi tanácsosnak. Az, hogy nem egyszerűen

megerősítette elődjének adományát, hanem új adományként adta, arra mutat ugyanis, hogy Batthyány nem tudta bemutatni II. Lajos adományának hiteles példányát, és nem igazolta, hogy a birtokba szabályszerűen beiktatták, sőt, az új adomány idején sem volt háborítatlan a birtokban. Ettől kezdve azonban Enying földesurai kétségtelenül a Batthyányak voltak.

A bizonytalan földesúri helyzetet — 1543-ban Székesfehérvár török kézre kerülését, majd Veszprém elestét és visszafoglalását — a falu megsínylette. 1536-ban 36 portából állt, tehát a középkorban megfigyelhető fejlődése ekkor még töretlen. 1564-ben a török felégette, és csak 2 portája maradt. 1570-re mégis 6 portája, meg egy új háza felépült, de mindössze négy és fél lakatlan telkéről emlékeztek meg. A 15 éves háborúban újra elpusztult, és nagyon lassan, — mondhatnánk csak töredék részeiben — települt újjá. A 17. század első felében alig néhány portából állt. 1626-ban lakatlan, 1635-ben két és fél, 1638-ban csak fél, 1648-ban 3 portát írtak össze, és mindvégig Batthyány Ádám birtokaként tartották számon.

A távol lakó földesúr a török közelségében fekvő és a török által gyakran látogatott falut nem tudta kezelni, illetve képtelen volt a tőlük igényelt úrbéri szolgáltatások behajtására. Ezért 1674-ben Batthyány Ádám fia, Kristóf 3100 tallér kölcsön biztosítására Enying falut és tartozékait zálogba adta Babocsay Ferenc veszprémi várnagynak és feleségének, Rumi Katának, illetve fiainak Babocsay Ferencnek és Pálnak. Batthyány Kristóf úgy vélte, hogy a faluhoz közelebb élő és megfelelő katonasággal rendelkező veszprémi várnagy be tudja majd hajtani a török által magáénak tartott faluból az úrbéri szolgáltatásokat. Zálogszerződésben szokatlanul felsorolja a falu úrbéri szolgáltatásait, azzal a megjegyzéssel, hogy ennél többet a zálogtartó sem követelhet a falusiaktól. Szolgáltatuk közösen évi 12 pint vaj, 2 vágósertés. Robotban évente 8 kaszás egy hétig dolgozott az uradalomban, de szénagyűjtés idején minden gazda köteles volt egy hetet szekérrel is szolgálni. Ugyanekkor szolgáltak a zsellérek is, csak gyalogmunkával. A falu adott közösen évente 24 szekér szénát, és karácsony körül minden ház egy kappant. Borból, búzából, bárányból, őszi és tavaszi veteményből kilencedet adtak. Kötelesek a földesúr szőlőjét leszüretelni, és a földesúr két hordó borát a faluban árulni. Hosszú fuvarba adtak 2 szekeret. A szolgáltatások felsorolásából az látszik valószínűnek, hogy a gazdálkodás főleg állattenyésztésből állott, és a robot is inkább szénakaszálás volt, mint aratás. Észre kell vennünk, hogy szántási robot nem is volt. A kilenced inkább elvi

igény. Aligha lehetett az enyingieknek akkora szántóterületük, hogy annak terményeiből érdemes lett volna kilencedet szedni. E szolgálatuk fejében Mihály falva és Pátapusztát is használhatták, alkalmasint legeltetésre.

A birtok zálogba adása mindkét félre kedvező lehetett. 1678-ban a kölcsönösszeget 150 Ft-tal emelték, és ennek fejében a zálogbaadó kötelezettséget vállalt, hogy 8 éven belül a falut nem váltja ki.

A falu terhei súlyosak, hisz török földesura a simontornyai bég volt, aki minden jobbágytelek után 1 Ft-ot, egy pint vaját és minden terményből tizedet követelt. A falutól közösen 50 császári tallért és egy tehenet kért. A török császárnak is tartoztak minden ház után 10 dénárral és robottal.

A zálogbirtokos földesúrként viselkedett. Mikor Ecsi- és Feketepusztá iránt az ifj. Batthyány Ádámot perbeidéztek, ő perbehívta Babocsay Ferencet és az érdemi védekezést Babocsay terjesztette elő. Ila Bálint megítélése szerint a zálogbirtokos kizsákmányolása határtalan volt, mégis Babocsay Ferenc alatt gyarapodott a falu. Igaz, egy 1688-ban kelt összeírás csak 5 családot sorolt fel (Hideg Péter, Hordó Mihály, Szántó Mihály, Soós György és Szabó Ferenc), akik valamennyien vagyonosak voltak, és összesen 32 ökrük, 19 tehenük, 12 lovuk, 16 sertésük és 140 juhuk volt. Köztük az egyik 10 ökrös gazda. Egy másik összeírás (1685-ben) Enyingnek 30 lakott és 30 lakatlan jobbágytelkét említi, 1696-ban név szerint a falu 39 családját sorolják fel. Ugyanebből az évből egy másik összeírás már 53 nevet jegyzett fel, akik között 33 egész telkes, 16 féltelkes, 1 negyedtelkes, 3 pedig zsellér volt. A falu évi 305 Ft jövedelme t hozott.

Tulajdonképpen további fejlődés jele az az 1701-es összevont kimutatás, mely szerint 1701-ben Enyingen 48 és fél jobbágytelek volt. Az 1688. évi kimutatás a falu módosabb elemeit sorolta fel, nem pedig az egész lakosságot. Ebből tudjuk, hogy 1674-ben a faluban református prédikátor volt. Ezt a prédikátort egyébként vagyonvesztésre ítélték, aki szőlőjét csak úgy tudta megmenteni, hogy bizonyította, az feleségének vagyona.

Egy évszázaddal később, 1766-ban Veszprém megye protestáns iskoláinak felsorolásában Enyinget meg sem említették. Az akkori iskola ismertetésében csak katolikus gyermekekről számoltak be.

1688-ban, Székesfehérvár ostroma idején a felvonuló hadseregek minden élelmiszert összeszedtek. Később is állandóan panaszkodtak az enyingiek a katonai beszállásolás miatt. Az 1688-ban összeírt adatok állattenyésztésről tanúskodtak, de 1696-ban a 39 lakos már 551 pozsonyi mérő szántót művelt, ami 275 magyar (1200 négyszögöles) holdnak felel meg. Közülük 10 egész telkes, 17 féltelkes, egy háromnegyed telkes, 8 negyedtelkes jobbágy és egy zsellér volt. Nyilván nem telepített, hanem magától összegyűlő lakosság volt ez, mert valamennyien magyar nevűek. Rétjük kevés volt, de az ugarföldön is kaszáltak. A falu határában legelő nincs, így bérlik a szomszédságukban fekvő elhagyott pusztákat. A lakosok közül 24-nek volt szőlője is, de legtöbbjüknek 1-2 kapás a szőlőterületük. Az egész szőlő 82 kapásnyi, mely 43 akó bort terem.

1701-ben Babocsay Ferenc, veszprémi vicekapitány — az eredeti zálogbavevő fia — visszakapta ifj. Batthyány Ádámától a kölcsönösszeget, ezzel a zálogbirtok megszűnt, Enying a Batthyány család saját kezelésébe került. Ekkor még állt a Mohács előtt épített kétszintes kastély, és megvoltak a középkori templom romjai. A falu határa 3000 magyar hold (mintegy 2250 kat. hold, azaz 1295 hektár) szántó és ugyanannyi rét. Szőlője 105 kapás, amelyen könnyű bor terem. A szőlők sík területen vannak, bár ezt Kőhegynek nevezik. Legelője nagy, egy mérőföldnyi szélességű, halászhelye van, két malma közül azonban csak az egyik használható. A malom után a földesúrnak évi 15 Ft bért fizetett a helység. A lakosoknak 520 marhája és 1200 juha van, akik 60 házban laknak, ideértve a 6 zsellért is. A falu képe a 18. század elején fejlődést mutatott, különösen az állattenyésztés volt jelentős. Középkori kultúrájának (kastély, templom) csak romjai maradtak, és házai — az összeírás szavai szerint — „nem egészen puszták”, tehát csak nyomorúságos fedeleket jelentettek a lakosoknak.

A földművelés azonban már értékessé tette az enyingi földeket. Ennek jele a meginduló határpercek egész sora volt. Eleinte még csak az Enying szomszédságában lévő puszták hovatarozásán folyt a vita, nevezetesen, hogy Ecsi és Feketepusztá Enyinghez, Lepsényhez vagy máshová tartozzék. A visszaváltás után a Batthyányok Enyinget uradalmi központtá tették, ahol provisoruk székel, és gazdasági ellenőrző úriszéket is tartottak. A kuruc háborúval együtt járó katonai felvonulások és beszállásolások súlyosan terhelték Enyinget, bár Bercsényi Miklós kuruc főgenerális a helységet különös védelem alá vette, és megtiltotta, hogy bárki ott kárt tegyen, vagy bárkit is háborgasson. A katonai kizsákmányolás — melynek során Rabutin császári

hadai Enyingről 352 ökröt elvittek, és csak 222-t adtak vissza, — és az 1711. évi pestisjárvány a falut visszavetette fejlődésében.

Az 1720. évi országos összeírás 45 családot talált Enyingen, tehát az 1696-os összeírásban foglaltaknál többet. Közülük 28 pozsonyi mérő szántója 11-nek, 14 pozsonyi mérő szántója 13-nak, 7 pozsonyi mérő 11-nek, 3 pozsonyi mérő pedig 4-nek volt. Minthogy ekkor a földeket három nyomásban művelték, a 28 mérősöket (14 magyar hold) egész telkeseknek, a 14 mérősöket féltelkeseknek, a 7 mérősöket negyed telkeseknek vehetjük. A falu egész szántóterülete 625 és fél pozsonyi mérő t tett ki, amely 312 mai magyar holdnak felelt meg. A jobbágytelkekhez összesen 91 kaszás rét tartozott, ami egy fejlettebb állattenyésztéshez mérve, rendkívül kevés terület. A legtöbb jobbágytelekhez csak 1 kaszás rét tartozott. Az összeírók megállapítása szerint, 1 kaszás rét kb. másfél szekér szénát termelt. Legelőt a szomszédos pusztákon külön béreltek a földesúrtól, és ez elegendő is volt a jobbágyok állatai számára. Erdeje viszont nincs a falunak, tűzifát két mérőföldről hoztak. A malom kőből épült, és a földesúr számára 25 forintot jövedelmezett, azaz valószínűleg ennyiért adták bérbe. A helybeli kocsmának évi 16 Ft jövedelmet hozott a földesúrnak. Irtványok nem voltak. Úgy látszik, az igásállatok számához képest elegendő a föld. Az igásállatok számáról viszont ez az összeírás nem számolt be. A termőföld jó, egykőbőlnyi vetőmag 4 köből gabonát termelt, ami az akkori mezőgazdasági technikához, a trágyázás hiányához arányítva elég jó termésnek mondható. A felsorolt nevek arra mutatnak, hogy a lakosok úgyszólván kivétel nélkül magyarok.

A következő évtizedek a békés fejlődés és erőteljes gazdasági gyarapodás jegyében teltek el, amit jelez egyfelől az uradalom lassanként kiépülő majorsági gazdálkodás is. Ez ugyan főleg állattartásból állt, de 1747-ben már az uradalmi állatállományból 79 szarvasmarha és 37 ló elhullásával számolnak el, ami tekintélyes számból álló urasági gulyára és ménesre mutat, és úgy látszik, még inkább vállalkozói kezelésben volt. Még 1773-ban is a legnagyobb készpénzjövedelmet a György birkás által fizetett 800 és a felső birkás által fizetett 500 Ft jelentette, míg ugyanekkor a helybeli zsidó egész évi árendája csak 60 Ft-ot tett ki. Majorsági földművelés még ekkor sem folyt, amit mutat a számadásba nem szereplő sok robotváltás. Tehát robotra igényt tartottak, de az uradalom megelégedett annak pénzbeli megváltásával, mert az uradalom gazdálkodása még nem igényelt sok munkát.

1777-ben készült összeírás szerint az allodiális földek 1200 pozsonyi mérő (600 magyar holdat) tettek ki, melyet három nyomásban műveltek. Ez időre felépült az urasági ház, melyről annyit tudunk, hogy kényelmes, megszállásra alkalmas, vele szemben egy jelentékeny nagyságú magtár is létesült. Ekkor tehát már majorsági földművelés is folyt, ha nem is nagy mértékben.

De gyarapodott a község is. 1755-ben katolikus és református papja is volt, mindkét vallásnak tanítója, akik a számtartóval, a birkásokkal és a vendégfogadóssal együtt minden úrbéri teher alól mentesek, míg a községi kovács, mészáros, az uraság gulyása, a harangozó és a zsidó, az úrbéri szolgálat nem minden terhe alól mentesek. Ugyancsak fel van jegyezve az összeírásban Szép Pál és Szép János „nobilis hospes”, azaz jobbágytelken gazdálkodó nemes. 1773-ra az ipar erősödött, már csizmadia, lakatos és takács is van, akik azonban teljes jobbágyok, és telkük után fizetnek 10 Ft censust.

A protestáns prédikátort Bíró Márton, a harcias veszprémi püspök kiűldözte a faluból. A II. József-kori népszámlálás Enyingen csak 1 papot tüntet fel. 1766-ban pedig a Veszprém megyei protestáns iskolák felsorolásában Enying nem szerepelt.

Enying fokozódó jövedelmezőségét mutatja, hogy 1760-ban Bíró Márton veszprémi püspök, a mezőkomáromi és enyingi tizedszedési jogát 475 Ft-ért, 1766-ban utóda Koller Ignác 500 Ft-ért adta bérbe Batthyány Lajosnak, a földesúrnak. 1777-ben ez a bérjövedelem már 550 Ft-ot tett ki. A gyarapodást, a meginduló és egyre erőteljesebbé váló földesúri majorsági gazdálkodás, és ezzel kapcsolatban a fokozódó robotigény gátolja. Az enyingi jobbágyok keltezetlen, de 1766-ban (azaz a földesúri úrbéri szabályozás előtt) kelt panaszbeadványa azt állítja, hogy most évi 1851 gyalog- és 80 ígásrobotot követelnek rajtuk, míg korábban, az összes robotjuk sem tett ki 1792 napnál többet. Ezt a súlyos megterhelést nem tudják elviselni.

A majorsági gazdálkodás fokozódását mutatja, hogy 1776-ban Batthyány enyingi tisztartója, az eladott gyapjúra előlegként egy óbudai kereskedőtől 32 aranyat, 1779-ben egy bécsi kereskedőtől 100 aranyat vett fel a földesúr nevében. Az uradalomban 1779-ben 900 szarvasmarha, 1785-ben 5192 birka volt. Csekély előny, hogy 1788-ban 12 enyingi polgár kapott szőlőtelepítési engedélyt Hódospusztán, a szokásos 5 évi szolgálatmentességgel.

A földesúr — Batthyány József — 1766-ban adott ki úrbéri szabályozást a falu részére. Addig Enyingnek sem urbárium, sem szerződése nem volt. Nem is lehetett, hisz nem telepes falu, ahol a szolgáltatást a települési szerződésben kötötték volna ki. Addig a lakosok, akik örökös jobbágyok „ki többet, ki kevesebbet robotolt”, adtak összesen évi 60 Ft „kapáspénzt” ártány helyett évi 12 Ft-ot, vaj és kappan helyett évi 15 Ft-ot és kilencedet. Az 1766. évi urbárium szerint — ami nagyjából megegyezik Mária Terézia Urbáriumával — minden egész telkes gazda köteles évi 52 napi igásrobotot teljesíteni, és pedig szántást négy ökörral, fuvart két ökörral, vagy helyette évi 104 gyalogrobotot végezni. Egy hosszú fuvarra is köteles volt, ennek távolságát, napszámát nem írták elő. Kilencedet adott a föld minden terményéből, bárányokból, méhekből, természetben. Ezenkívül fizetett minden háza s lakos évi 1 Ft censust (földbért), minden egész telkes gazda évi 12 csibét vagy ludat, 12 tojást, 1 icce vajat és egy öl „karácsonyfát”. A helység határában rét nincs (tehát a régebbi, kevés rétet már felszántották), ehelyett adott az úr az egész falunak 36 kila (kb. 50 kg) alá való földet, és Hódospusztán 12 szekérnyi szénát termő rétet. Minthogy a határban szőlőhegy van, a kocsmajog fél évig a helységet illeti. Erdő most nincs, de annyi a nádas, hogy a házak befedésére szükséges anyagot biztosította. Pusztá (lakatlan) hely nincs a faluban. A földeket három nyomásban művelték.

Az 1768-ban elkészített hivatalos úrbéri tabella szerint a helységben van 143 jobbágy. A jobbágyok közül 8-nak van 54 pozsonyi mérőre való szántója — ezeket 1 egész $\frac{7}{8}$ vagy 1 egész $\frac{6}{8}$ telkeseknek tekintik, és robotjuk is évi 93, illetve 95 nap igás robot, egynek van 40 pozsonyi mérőnyi szántója, 30-nak van 27 pozsonyi mérőnyi szántója. Ezeket hétnyolcad telkeseknek tekintik, robotjuk is évi 47 és fél napi igásrobot. 103-nak van 13,5 pozsonyi mérőnyi földje, ezek féltelkesek, robotjuk évi 23 és fél napi igásrobot. Ez a számítás terhes, és a robot növelését szolgálja, mert a 13,5 mérőnyi szántó, az csak 6,75 magyar holdat jelent. Az urbárium szövege szerint pedig egy egész telekhez tartozik 22 magyar hold szántó és 10 kaszás rét. Fél telket tehát 11 magyar hold tenne ki. Rét pedig sokkal kevesebb, mindössze 8 jobbágynek van 4 szekeres, 31 jobbágynek van 2 szekeres, 1-nek van három szekeres rétje, a többinek a rétje csak 1 szekér szénát terem.

Igazi nyomorúságot, zsúfoltságot azonban a belső telkek helyzete mutatott. A kimutatás szerint 3—6 között változó pozsonyi mérőre való beltelke van ugyan 10-nek, 2 mérőre való (tehát egy holdnyi) 12-nek, 1 mérőre való 28-nak, de 38-nak csak fél

mérőre való (tehát negyedholdnyi), 27-nek csak negyed pozsonyi mérőre való (tehát 125 négyszögöl), 28-nak meg csak egy tizenhatod mérőre való (ami számítás szerint 31 négyszögöl tesz ki). Ekkora beltelken istállót, pajtát nem is lehetett elhelyezni.

Az úrbéri tabella tehát azt mutatja, hogy zsellér nem volt ugyan ekkor a faluban, de a telkes jobbágyok jelentékeny része is nagyon szűk helyen szorongott, viszont már volt a faluban 9 nagygazda, egy teleknél nagyobb szántófölddel, és ehhez mért nagyságú beltelekkel.

II. József 1784 és 1786 között végrehajtott népszámlálás a szerint a falunak 1714 lakosa volt. Ebből 835 nő, 1 pap, 37 nemes, 2 tisztviselő, 200 paraszt, 168 polgár vagy paraszt örököse (a felnőtt, de még nem önállóan gazdálkodó fiúk), 170 zsellér, 31 egyéb és 252 fiúgyermek. Nemeseket 1754-ben, az első Veszprém megyei általános nemesi összeíráskor találtak itt, de csak ötöt. Igaz, ezek családfők. Az itt lakó nemesek részben uradalmi tisztviselők, részben szegény nemesek voltak, és többségük jobbágytelken gazdálkodott. A népszámlálás valódi helyzetből indult ki. Ezért az urbáriumban még töredék telkes jobbágyokat, akiknek belső telke nagyon nyomorúságos, már a zsellérek közé sorolta.

A helységnek már 1746-ban volt katolikus iskolája. 1771-ben a tanítóról, Kálmán Péterről feljegyezték, hogy 25 éve tanított itt. De 1771-ben is csak 20 tanítvány a volt, akik valamennyien katolikusok. Ez a tankötele s kor ú gyermekeknek csak egy csekély töredéke. Az alapvető dolgokat tanítja, hittant, sillabizálva az olvasást, írást. A tanított gyermekek közül mindössze 8-nak szülei fizettek a tanítónak évi fél forintot, ez tehát összesen évi 4 Ft-ot tett ki. A tanító az egészen szegény gyermekeket ingyen tanította. A lakosoktól különböző szolgáltatásokért kapott évi 10 Ft-ot, temetésekért, hirdetésekért. Az alapítványból évi 16 forintja volt, és a földesúrtól kapott évente 25 forintot. Így a tanító évi összjövedelme kitett 57 forintot.

Az uradalom az iskoláról gondoskodott. Ezt mutatja egy keltezetlen, de az 1790-es évekből származó költségvetési terv is, mely szerint iskolát építettek Enyingen, a kőműves számítása szerint 232 Ft-ért. Ugyanebben a költségvetésben az enyingi ispánlak építését is feltüntették, amely 570 forintba került.

A falunak 1788-ban jegyzője volt. Egy szőlőtelepítési engedélyt Zabári József mint „notarius loci” hitelesített.

A Batthyányak majorsági gazdálkodása a 18. század végén, illetve a 19. század első évtizedeiben már szervezettebb volt. 1805-ben az uradalom mezőgazdasági termése 4849 mérő búza, 11 629 mérő rozs, 475 mérő árpa és 1075 mérő zab volt. Tehát nagyobb részben az állatok számára termelték a takarmányt, és az állatokat vitték piacra. 1800-ban a körmendi inspektor szemlét tartott Enyingen, és ennek alapján részletes utasítást dolgozott ki az ispánok részére, a vetőmag tisztítására, a vetemény számára megfelelő föld kiválasztására stb. A legfontosabb és legprecízebb jelentéseket ezután is az állatállományról készítették. Ezekben évente felsorolták, hány 1, 2, 3, 4, 5 éves tinót, üszőt tartanak, ebből mennyit adtak el, mennyit adtak ki igásmunkára vagy eladásra, hizlalásra. Hány birkát kényszerültek leölni. 1812-től kezdve, évente pontos beszámolót és kimutatást készítettek arról is, hogy Enyingen és az enyingi uradalom más egységeiben (Lajoskomárom, Mezőkomárom, Hidvég, Felsőnyék, Németegres, Szálka) mennyi gabona termett. A szükségesnek mutatkozó beruházásokról is pontos költségvetés készült, de ebben nemcsak az ispánház építése, mészárszék tatarozása szerepelt, hanem kőhíd az egyes majorokba vezető utakra, és új kutak ásása is.

A helység növekedésével és az uradalmi majorsági gazdálkodás intenzívebbé válásával lett kívánatos a rendszeres vásártartás, ezért 1829-ben a földesúr vásártartási privilégiumot kért és kapott az uralkodótól Enyingre, amely 1920-ig a földesúr kezében maradt, noha a birtokos család változott. De nem zárkózott el a földesúr kegyúri terheinek olyan mértékű viselése elől sem, hogy az saját súlyát, tekintélyét is növelje. 1838—1841-ben Ludvig Pichl bécsi építész tervei szerint műemlék értékű, klasszicista stílusú katolikus templomot építtetett Enyingen, Vájta István helybeli építőmester közreműködésével, homlokzat feletti toronnyal, homlokzatán 6 dór oszlopos portikusszal. 1825-ben úriszéket tartott Enyingen, a jobbágyhelyek pontos kimérésére, és a helység határainak pontos kijelölésére.

Az 1828. évi országos összeírás 438 nevet tüntetett fel enyingi családfőként, közülük mindössze hárman más falubeliek, csupán szőlőjük volt Enyingen. Az összeírtak közül 16-nak délszláv hangzású, 20-nak németes volt neve (nyilván az iparosok egy része), a többi magyar. Tehát Enying továbbra is magyar település, ill. mezőváros (1829-től) maradt. Az adózók száma 892 (ideértve a feleségeket, egy kenyéren élő 8 fivért és 116 emberkort ért fiút is). A gazdák közül 237 teljes jobbágy (tehát azoknak száma 1768 óta jelentékenyen emelkedett, de kis részben új telkek alakításával, többnyire a

meglévő jobbágytelkek megosztásával), 117 zsellér, 73 házatlan zsellér, 18 cseléd, 5 szolgáló. A zsellérek számának emelkedése nem annyira az elszegényedést mutatja, inkább a földesúr majorsági gazdálkodásának teljesebbé és szervezettebbé válását, hisz annak ellátására a 18 cseléd és 5 szolgáló távolról sem volt elég, nyilván a házatlan zsellérek valamennyien, de a házas zsellérek jó része is uradalmi szolgálatban állt.

Hallatlanul emelkedett az iparúzók száma. Összesen 28 iparúzót soroltak fel, de közülük 20 csak negyedévig gyakorolja iparát, 7 egy félévig, és mindössze egynek van segédje is. Közülük 9 takács, 5 csizmadia, 5 kovács, 2 varga, 2 kerékgyártó, 2 mészáros, 1-1 asztalos, szűcs, fazekas stb. Tehát az ipar a helyi szükségleteket elégítette ki, amit jellemez a takácsok sokasága, hisz ilyen lélekszámú, méghozzá víz mellett fekvő helységnek jelentékeny volt a kender- és lentermelése, ennek megszövése nem mindig történhetett házilag.

A zsellérek közül került ki a 2 községi csikós, 2 kondás, csordás, külön tinócsordás, községi tehenész, földesúri kőműves, mezőőr, akiket nem számítottak a cselédek közé.

Volt ekkor a faluban 348 ház, 5575 pozsonyi mérő (2788 magyar hold) jobbágytelki vetés, melyen 10 454 pozsonyi mérő gabona termett (tehát 1 mérő vetőmag után 17 8 mérő termés, persze a vetőmagot leszámítva a termésből). Ez utóbbi már az 1828-as népszámlálás szokásosan alacsony kalkulációja, melytől a mezőváros lakói az adó mérséklését remélték, 66 kaszás rét, 134 és fél pozsonyi mérőnyi (67 magyar hold) szőlő, 107 Ft évi jövedelemmel, ami 403 kapás szőlőt tesz ki.

Hasonló „elnézéssel” írták össze az állatokat is, mert 136 igásökröt, 18 fejős tehenet, 24 meddő tehenet, 17 tinót és üszőt, 382 igáslovat, 313 egyéves birkát, 160 egyéves sertést jegyezték fel. Ennél bizonyosan több volt, de nem tudjuk, mennyivel.

Még egy érdekes megjegyzése van az összeírásnak, 588 pozsonyi mérő szántó és 7 kaszás jobbágytelket 20 nemes használt. Tehát a helybeli nemesek túlnyomó része most is jobbágytelken gazdálkodott.

A helység tehát lélekszámban is, gazdasági felszerelésben is erőteljesen gyarapodott, de teljesen függvénye volt a falut körülvevő pusztákat és szomszédos helységeket birtokló Batthyány földesúrnak. Ezt jellemzi, hogy a század utolsó éveiben készült

uradalmi leltár a templomot, plébániát, iskolát uradalmi épületnek tünteti fel, éppúgy, mint az istállókat, cselédlakásokat, ólakat.

A helység szervezeti élete mégis erősödött. Ezt mutatják az 1806 és 1834 között a helybeli árvákról készült kimutatások. Ezeket a helybeli jegyző és a gyámtya készítette, s a tiszttartó csupán láttamozta. Az árvák vagyonának kezelésében teljesen a városi szokást vették át, az árvák vagyonát eladták, és az így keletkezett készpénztőkét kezelte a gyámtya. Ugyancsak városi szokást követtek abban is, hogy a 24. életévét betöltött, azaz teljes korúvá vált árvának tőkéjét nem siettek visszaadni. Továbbra is a gyámtya kezelte, pl. ha a legény katona volt. Ha közben a legény megházasodott, árvatőkéje akkor is a gyámtyánál maradt. Persze, bár formailag kifogástalanok a kimutatások, az 1817. évi kimutatásban 15 fiú közül 9-nek „foglalkozása nem tudatik”, ami arra mutat, hogy az árva atyának csak a pénzre volt gondja. De így történt ez a városokban és a nemesek körében is. Az utolsó ilyen kimutatás Enyinget már mezővárosnak nevezi. (1834).

Ez a törekvés érlelődött tette 1848-ban, amikor Enying a belügyminisztertől kérte, hogy a vásártartás jogát a földesúrról a községre ruházzák át. Egyébként az 1848 őszi hadjárat során, a falu fontos esemény színhelye volt. Itt gyülekeztek Görgey és Perczel Mór csapatai, hogy a nemzetőrökkel együttműködve, Ozorán bekerítsék Roth és Philippovich horvát csapatait.

Ebben az időben két évig, az uradalom gyakornokaként itt élt Radákovics József, akit az irodalomtörténet Vas Gereben néven ismer, és aki több művében örökítette meg a falu akkori viszonyait.

Sokkal súlyosabb teher volt a huzamosabban a környéken tartózkodó császári csapatok élelmezése. 1848—1849-ben csak az uradalomtól 1799 Ft értékű élelmiszert vettek igénybe, amit soha nem térítettek meg. Az uradalom még 1864-ben is kérte, hogy ezt az összeget legalább az uradalom adójába számítsák be. Persze az uradalom adóterhe ekkor igen súlyos volt. Egy 1857. évi számadás szerint az uradalom gabonaeladásból bevett 5516 Ft-ot (tehát a gabonatermelés már nőtt, de az uradalom nagyságához képest még mindig nem nagy méretű), az uradalmat terhelő adó viszont 2100 Ft, egyéb közteher (templom, iskolafenntartás) 166 Ft, az aratóknak, szénakaszálóknak és gyűjtőiknek összesen 222 Ft 69 krajcárt fizettek ki.

1853—1855-ig kolerajárvány pusztított. Áldozatait a református temető mellé temették, amit máig „Csontvölgy”-nek neveznek.

Alkalmasint összefüggésben volt az uradalom mezőgazdaságának intenzívebbé válásával, hogy a mezőváros lélekszámban gyarapodott. 1828-ban 2288, 1851-ben 2658 lakosból állt. Közülük 1828-ban 1736, 1851-ben 2000 a református, 1828-ban 542, 1851-ben 650 a katolikus, mindkét évben 8 az izraelita. A gyarapodás tehát II. József korától 1828-ig 33, 1851-ig 55%-os. Minthogy a jobbágyok költözése már rég biztosított volt, a lakosság gyarapodása azt mutatja, hogy legtöbbször helyben megtudták keresni az életfenntartásukra szükséges dolgokat. Komoly arányú elvándorlás sem volt. Az enyingi tiszttartóság nagy uradalom központja volt. 1828-ban a tiszttartóság területén 5429 lakos élt, több mint duplája az enyingi lakosságnak. Ide tartozó ispánságok voltak az újszaszi, szentmihályi, felsőnyéki, fürgedi, németegresi, szálkai, tehát Tolna megyére is kiterjedtek. Fényes mindkét évben kiemeli a földesúr nemesített juhászatát.

A 18. századi protestáns valláskorlátozásnak II. József türelmi rendeletével és az 1791-es törvényekkel vége szakadt. A református többségnek 1796 óta saját temploma és papja volt. A helybeli református egyház egyik nagybecsült, de jobbágyrendű kurátorának fiaként született itt Bocsor István (1807—1885), utóbb a pápai kollégium nagyhírű professzora, akinek munkásságát legújabbkori jogtörténetírásunk is nagyra becsüli.

A szabadságharc bukását követő Bach vezette neoabszolutista rendszer, természetesen útját vágta a község önállósodási törekvéseinek. Az abszolutista közigazgatás, mely önálló írásbeli feladatkört ruházott a járások élén álló cs. kir. főszolgabírókra, több új járást szervezett, hogy a vidéki közigazgatást közelebb vigye a faluhoz. Nem véletlen, hogy épp a lojális Batthyányak uradalmi központjában létesített e az egyik új járás székhelyét. A hagyomány szerint a járási székhelye t Bozsokon szervezték meg. Azzal, hogy az; eddig, a veszprémi járáshoz tartozó Enying mezőváros 7 2 a önálló járás székhelye lett, teher is háramlott rá, hisz gondoskodnia kellett a járási hivatal és tisztviselők elhelyezéséről. Ezekkel a gondokkal még a századfordulón is küzdött, másrészt azonban ez forgalmassá tette a helységet, és előremozdította polgári gazdálkodását. 1854-ben két ügyvéd már Enyingen is működött. Ettől kezdve mindig tartott néhány ügyvéd irodát Enyingen. Igaz, aránylag kevesen maradtak közülük hosszú ideig helyben, így Balassa József 1911—1926,

Krisztinkovich Aladár 1876—1901, Bélák István 1876—1911, Rácz Gyula 1876—1900, Weil Ede 1896—1913, sőt, Rácznak fia is itt ügyvédeskedett egy ideig. Legtöbben 2—4 év múlva vagy forgalmasabb helyre tették át irodájukat, vagy más pályát választottak. De 1931-ben 7 ügyvéd is működött itt, jelölve annak, hogy itt meg tudták keresni kenyerüket.

A lakosság és a házak számát tekintve a polgári korban állandó növekedés mutatkozott, noha 1870 és 1900 között a puszták egy részét más határhoz csatolták, így a község határa csökkent. A lakosság száma 1869 és 1880 között magasra ugrott, ami a körorvosi szolgálat bevezetésével és a gyermekhalandóság csökkenésével magyarázható. A másik hirtelen gyarapodás 1910 és 1920 között következett be, az érzékeny háborús veszteségek ellenére. Ezt legvalószínűbben azzal magyarázhatjuk, hogy az I. világháború éveiben elvándorlás egyáltalában nem volt, és az élelmiszerekkel ellátottság érdekében még igyekeztek is városról falura költözni, az ott lakó rokonokhoz, különösen a hadbavonultak családjai. A házak számának növekedése viszont 1920 és 1930 között ugrásszerű, amikor egy évtized építési kimaradását pótolták, de 1927-ig, a pengő stabilizációjáig a földbirtokosoknak igen jelentékeny, de a parasztbirtokosoknak is kielégítő jövedelme volt, ami az építkezést lehetővé tette.

Az uradalom, mely már korábban is földjei egy részét bérbe adta (pl. Hódospusztán 1500 holdat maga kezelt, 809-et pedig bérbe adott a lajoskomáromiaknak, Enyingen 387 magyar hold szántót maga művelt meg, 559 magyar holdat feles bérletbe adott, Szentmihályfapusztán 351 holdat maga kezelt, 699 holdat feles bérletbe adott), az 1848-as jobbágyfelszabadítás után 783 kat. hold legelőt kénytelen volt átengedni az addig közös legelőből a volt jobbágyok legeltetési jogának kielégítésére a volt úrbéreseknél, akikből utóbb az úrbéri közbirtokosság alakult. 1853-ban pedig a földesúri lakóhelynek amúgy sem alkalmas kastélyt kifejezetten leszerelte, ingóságainak egy részét eladta, s ami érték volt benne, Körmendre szállíttatta. 1869-ben az enyingi uradalomból bérbe adott 1237 kat. holdat Bibó Dénesnek, akinek utóda, Bibó Dezső még 1928-ban is bérlő volt Enyingen.

A nőtlen Batthyány Fülöp herceg halála után testvérének, Ivánnak gyermekei osztoztak a roppant vagyonon. Az enyingi uradalom két leányának, Erzsébetnek és Juliannának jutott. Batthyány Erzsébet még 1841-ben férjhez ment gr. Draskovics Károlyhoz. 1855-ben ugyan özvegységre jutva új házasságot kötött Wocher Lajossal, de az ő 1882-ben bekövetkezett halála után, első házasságából született fia,

Draskovics József örökölte az enyingi uradalomból anyjára eső részt. Batthyány Julianna 1850-ben gr. Montenuovo Vilmoossal kötött házasságot. Az enyingi uradalom kisebb része neki jutott. 1895-ben Draskovics József az ő uradalmából 3272 kat. holdat és a hozzátartozó élő és holt felszerelést eladta gr. Csekonic Endrének 1 300 000 forintért. A vételárból levonásba került azonban összesen 918 000 Ft jelzálogkölcson, amellyel az eladó 4 hitelezőnek tartozott, és amely az ingatlanon jelzálogjogilag biztosítva volt. A vevő a következő években apró darabokban még összesen 30 kat. hold szőlőt vásárolt, 24 360 korona (12 180 forint) értékben. Ez azonban Csekonicnak egy kisebb birtoka volt. Fő birtokteste a Torontál megyei Zombolyán volt (36 733 kat. hold). A Draskovics-uradalom másik, 2783 kat. holdas része átmenetileg a Közalapítvány kezére került, utóbb azonban ennek egy részét is megvásárolta Csekonic Endre, más része — 1925-ben már csak 894 kat. hold — visszakerült Draskovics József örököseihez, Draskovics Pálhoz és testvéréhez, míg az enyingi Csekonic-uradalom 3987 kat. holdra emelkedett. Később Csekonicstól megvásárolt még korábbi bérlője, Wertheim Pál és testvére, Zsuzsanna 263 kat. holdat. Az egykor az egész helységen uralkodó Batthyány-uradalom tehát több részre szakadt. A Csekonic- és Draskovics-birtokrészekon kívül, volt még az enyingi közbirtokosságnak 802 kat. holdja, Enying községnek 126 kat. holdja, amit Szűcs János ref. esperes lelkész kezelt. Ez azonban 100 kat. holdnál kisebbre csökkent, de ekkoriban keletkezett Wertheim Mór fentebb már említett 263 kat. holdas birtoka.

A földesuraságnak, a katolikus plébánia kegyúri joga megmaradt Csekonicnál, és az ő uradalmi költségvetésében számoltak tetemes összeget a templom tatarozására (1061 Ft), a templom, plébánia, iskola fenntartására és a plébánosnak járó tűzifa- és egyéb szolgáltatásokra 1896-ban évi 578 Ft-ot. Hozzá fordult a megyei tanfelügyelő is 1899-ben azzal a kérelemmel, hogy létesítsen egy szerény méretű iskolát a Nagykustyán, Kiskustyán, Jóremény és a pátapusztai cselédek gyermekei számára. Ezt azonban a földesúr megtagadta azzal az indokolással, hogy a gyermekeket át kellene szállítani arra a pusztára, melyen az iskolát létesítik, viszont vállalja, hogy a majorbeli gyermekeket naponta kocsival beviteti Enyingre. Ebből persze újabb bonyodalmak származtak.

Csekonic Enyingen rendezte be székhelyét, fia is 1925-ben enyingi lakosnak mondta magát. Ebből a célból beruházásokat végeztetett a korábban egyszerű, inkább szállóhelyül berendezett kastélyban, ahol 1897-ben 9 szoba volt. A leírások szerint a

berendezés egyszerű és egyforma volt, 6 inaszoba, konyha, kamra volt itt található. Az egész berendezés értékét 4330 Ft-ra tették. 1912-ből származó adatok szerint az úrnak írószobája, hálósobája, szalonja, vörös szalonja, fürdőszobája volt, de létezett még komornaszoba, leányszoba, hideg konyha és mosókonyha is. Ezek értéke összesen 27 716 korona volt. A berendezett főúri háztartás új munkaalkalmat teremtett Enyingen. Ezután meg is szaporodott a kisiparosok száma, ami végeredményben a nagyközség városias fejlődésének csírája lett.

Az ugyanekkor felvett „belmajori” leltárban az egyik cselédlakás 40 méter hosszú volt, amely állt 8 szobából, 4 konyhából és 2 kamrából, összesen 1470 Ft értékben. Tehát 2-2 családnak jutott egy konyha, négynek egy kamra.

A község összesen 11 262, illetve 1895-ben 11 194, 1925-ben 11 557 kat. hold határából 1857-ben volt 6900 kat. hold szántó, kert, 651 kat. hold rét, 376 kat. hold szőlő, 2811 kat. hold legelő. 1895-ben 8748 kat. hold szántó, 161 kat. hold kert, 528 kat. hold rét, 256 kat. hold szőlő, 1208 kat. hold legelő. Vagyis a legelőnek több mint felét szántónak törték fel (a közbirtokosság legelője megmaradt), a szőlő is csökkent, a filoxérapusztítás is megindult. Csökkent a rét, viszont megnőtt a kert: nyilván gyümölcsöskertek lettek. A legelő feltörése elég természetes, hisz közben eltörölték az osztrák gyapjúvámot, és az ausztráliai gyapjúval a magyar nem tudott az osztrák textilgyáraknál versenyezni, így a korábban jóhírű juhászattal a földesúr fel kellett hagynon, a parasztok pedig itt korábban sem igen tartottak birkát. Azonban a kert, úgyszólván teljes egészében Csekoniccsé volt, a szántóból 2694 kat. hold Csekoniccsé, 1100 kat. hold a Közalapítványé, a kisebb birtokosoknak tehát összesen 4954 kat. hold szántó maradt. Kétségtelen, hogy mindkét uradalom jól fel volt szerelve; egyebek között 5 járgánya, 3 cséplőgépe, 10 vetőgépe, 82 ekéje, 166 szarvasmarhája, 1346 sertése, a közalapítványi uradalomnak 2 járgánya, 1 cséplőszekrénye, 7 vetőgépe, 50 ekéje, 243 szarvasmarhája, 735 sertés és 1473 juha volt. Tehát itt ekkor még próbálták fenntartani a juhászatot. A két uradalomban összesen 151 cseléd volt, így érthetővé válnak a nagy adósságok is. Nagy beruházásokat kellett a birtokba befektetni, hogy jövedelmezővé válják. Mindez a lakosság számára munkaalkalmat jelentett, gazdasági fejlődését azonban gátolta, mert az uradalom gabonatermelése megnehezítette a kisbirtokosok gabonatermésének eladását, hisz legyőzhetetlen versenytársat jelentett.

Nagyobb lehetőséget jelentett a parasztság számára az állattartás. Az 1895. évi 1859 darabból álló juhállomány 1911-ben 2595-re emelkedett, azonban 1935-re teljesen eltűnt. Az 1895-ben 12 139 darabot számláló baromfiállomány 1935-re csak 17 390-re nőtt (ebből 14 412 a tyúk és gyöngytyúkféle, 903 liba, 1931 kacsa, 144 pulyka). A méhészkedés szerény méretű volt. Az 1895. évi 169 méhcsalád helyett 1935-ben 245-öt találtak. Meghökkenítő, hogy a baromfitenyésztés alig szaporodott, holott a községből elég jó értékesítési lehetőség volt a városokba, és a balatoni nyaralóhelyekre. A Csekonics-uradalom tehenészetéből a tejet 1902 táján naponta Budapestre szállították. Az állatállomány nagyobb része paraszti kézen volt. Az 1895. évi 4426 sertésből mindössze 763 volt a Csekonics-uradalomé. A juhokat a Draskovics-uradalom tenyésztette. Az 1895. évi 1671 szarvasmarhából 763 volt a Csekonics-uradalomé. A svájci pirostarka szarvasmarhára való áttérés az uradalomnál és a parasztnál egyszerre indult meg. Az enyingi gazdakör a Csekonics család zombolyai uradalmából vásárolt tenyészbikákat.

Csekonics birtokán kisebb ipari jellegű beruházások voltak. 1897-ben már volt Pátapusztán tégláégetője, 1904-ben pedig Nagykustyánpusztán mezőgazdasági szeszfőzdét kívánt létesíteni, kizárólag saját terményeinek feldolgozására. Mindez nem volt olyan ipari létesítmény, amely lényeges munkaalkalmat jelentett volna, és általában előmozdította volna Enying iparosodását. Egyébként a 20. században mindkét nagybirtokos abbahagyta az intenzív gazdálkodást. 1925-ben Draskovics uradalmát bérbe adták, a Csekonics család csak a szőlőt és az erdőt tartotta meg házi kezelésében, a többit hasznonbérbe adta. A Draskovics-uradalomból 494 kat. hold kisbérletbe került.

A nagybirtok, a járási székhely forgalma, az egyre nagyobb létszámú helységben jelentékeny kisipart és kereskedelmet hozott létre. Posta már a századfordulón működött. Takarékpénztár 1905 óta, a 1931-ben is legnagyobb létszáma a falusi szolgáltató iparosoknak (9 csizmadia, 12 cipész, 8 asztalos, 17 kőműves, 5 kovács, 5 molnár, 3 bádogos, 3 bognár, 5 borbély, 4 hentes, 11 szabó, 4 szíjjártó) volt. Az egykor jelentős takácsipar a 20. század elejétől fokozatosan elsovadt. Volt 2 ács, 2 bérkocsis, 1 cserepező, 1 építőmester (pallér), 1 fényképész, 5 fuvaros, 1 kádár, 2 kalapos, 1 kéményseprő, 4 kocsifényező, 1 kosárfonó, 1 kötélgyártó, 2 lakatos, 2 mészáros, 1 mézeskalácsos, 2 órás, 2 pék, 3 szikvízgyártó, 1 szitakötő, 2 szobafestő, 2 üveges, 8 varrón ő és 8 vendéglős. Volt a helységnek villanytelepe, filmszínháza. Tagja az

Országos Hitelszövetkezeti Központnak (közismert rövidítéssel OKH), igaz, hogy ez utóbbi egyben gabonanagykereskedéssel is foglalkozott. Még meglepőbb az, hogy ugyanakkor 35 kereskedő is találunk a községben. Közülük természetesen 21 vegyeskereskedő, de van 7 baromfi- és tojáskereskedő is (nyilván a parasztoktól való begyűjtést és eladást végezte), holott ekkor a baromfitartás még nem nagy arányú. Fejlettségre utal, hogy elég sokféle szakkereskedő volt (1 bőrkereskedő, 2 bornagykereskedő, 2 cementáru-kereskedő, 1 épületfa-kereskedő, 1 tej kereskedő, 1 vaskereskedő). Ez a sokféle ipari és kereskedelmi vállalkozás, megfelelő számú értelmiséget igényelt. Volt a faluban orvos, fogorvos, állatorvos, mérnök, gyógyszerész. Ehhez járult a járási főszolgabírói hivatal, a járásbíró, a közigazgató és a községi előljáróság személyzete. Ez utóbbi sem volt jelentéktelen. Már 1898-ban vezető jegyzőnek titulálták Székely Mór, aki még 1905-ben is hivatalban volt, 1931-ben pedig Tóth Jenő volt a vezető jegyző. De helyettese 1904-ben Einbeck Rezső, majd 1905-ben Tóth Ferenc is jegyzői tanfolyamot végzett „okleveles jegyző” volt. Mellette a községi önkormányzat élén álló községi bíró 1896-ban Moharos Pál még szemlátomást nehézkesen ír, utóda (1902—1905-ben) Szánthó Pál volt, már jól kiírt írással. 1931-ben a bíró megint Moharos Pál, ami elég természetes, hisz a bíró általában a nagygazdák közül került ki.

A községi előljáróság nehéz helyzetben volt. Sokban függött az uradalmaktól, igyekezett, különösen Csekonicnak kedvében járni. Tőle vásároltak tenyészbikát, 1897-ben, amikor a község költségén főszolgabírói hivatalt épített, az épület előtti járda építéséhez az uradalmi téglagyártól kért téglát, de 1903-ban már fel kellett szólítani az uradalmat, hogy az ő épületeinek minősülő katolikus templom, plébánialak és iskola előtti járdát az uradalom rendeztesse. Enying határában a kisbirtokokon a vadászati jogot Csekonic bérelte, 1906-ban a községi előljáróság kártérítést kért azért, hogy e területen a gróf éveken át nem tartott körvadászatot, és az elszaporodott vad nagy károkat okozott a vetésekben. A grófi tiszttartó azonban a hajtóknak kifizetett bér könyvelési tételeiből bizonyította, hogy a körvadászatot minden évben megtartották.

Élesebb vitákra adott okot, és hosszasan elhúzódott az iskola problémája. 1898-ig az összes enyingi református tanulót, pedig már 80-nál többen voltak, egyetlen tanító, a már majdnegyven éve működő Fekete Bertalan református kántortanító tanította, egyetlen tanteremben. Minthogy az egyházközségnek vagyona nem volt, és tagjai

szegények, nem tudtak új tantermet építeni, hanem a tanító lemondott a díjlevele szerint neki járó állattartásról, és az istállót rendezték be második tanteremnek. Oda járt ezentúl az 1904-ben már 80—90 leánytanuló, míg a 90—100 fiú maradt a régi tanteremben. Persze az alkalmazott másodtanítónak lakás nem jutott. 1904-ben végre az iskolaszék elhatározta új iskola építését, két tanteremmel és két tanítólakással. A költségvetés szerint ennek felépítése 14 000, berendezése 2000 koronát kívánt. Az építésre már csak azért is szükség volt, mert a tanító nyugdíjba készült, és feltehető volt, hogy az új vezető tanító ismét igényelni fogja az állattartást, tehát a régi istállóra szüksége lehet. A népszaporodási statisztika alapján számítani kell arra, hogy hamarosan harmadik tanteremre is szükség lesz. A községnek nincs erre vagyona, az egyházközség tagjai is szegények, 100 családfő közül alig lehet 20-tól beszélni a tanító- és lelkésztartásra szükséges évi 20 koronát, a földesúr, gróf segítségét kéri. Csekonics diplomatikusan válaszolt. Felajánlotta ugyan az iskola céljára szükséges telket, sőt, 5000 koronát is az építéshez, de egyben megjegyezte, hogy egyelőre elég volna egy tantermet és egy tanítólakást építeni, a tanulók fele és az egyik tanító maradjon a régi iskolában. Azt kihagyta a számításból, hogy a beadvány szerint hamarosan harmadik tanteremre is szükség lesz. És az iskola legalább egyelőre így is maradt. A 32 méter hosszú, 8 méter széles, 12 ablakos, kétszobás tanítói lakást, konyhát és kamrát is magában foglaló, 12 ablakos nagy iskolán kívül a kisebb iskola mindössze 7 méter hosszú, 6 méter széles, 2 ablakos épület volt. Csak hosszabb küzdelem után sikerült új, nagyobb iskolaépületet létesíteni és harmadik tanítói állást szervezni.

A helység társadalmi szervezetei közül már 1870-ben megalakult az úri kaszinó, az uradalmi tisztek és járási hivatalnokok egylete, 1877-ben az Iparos Olvasókör, majd a Polgári Olvasókör, a református nagygazdák szervezete, 1898-ban a Református Dalkör, majd a Katolikus Szociális Misszió Társulat és a Református Nőegylet, mindkettő jótékonyági célra, 1903-ban pedig az Általános Népkör, a „csutkavágó” szegénység egylete. Önkéntes tűzoltó egylet nem volt, a település 1925-ben is csak 48 főből álló köteles tűzoltósággal rendelkezett.